

INFORMACIÓ I COMENTARIS.

MARGARIDA XIRGU

Joan Tomàs

ARTICLE PUBLICAT A *PONT BLAU*, NÚM. 54, P. 112-116.
MÈXIC, ABRIL DEL 1957.

L'exímia actriu catalana Margarida Xirgu acaba d'arribar a Mèxic. Quants records! Alguns, ja molt llunyans. Per primera vegada la vaig veure i admirar l'any 1909. Fou al Teatre Principal de Barcelona. Margarida representava una obra que féu desfilar pel Teatre Principal tots els barcelonins: *Juventut de príncep*. Tractant-se d'una obra romàntica i alegre, d'ambient estudiantil, no hi va haver cap estudiant que, com jo mateix, no hagués vist l'obra tres o quatre vegades. Margarida Xirgu no era aleshores encara «la Xirgu» ni «la Margarida»; d'una manera afectuosa se li deia «la Caterineta», el nom del personatge que encarnava a *Juventut de príncep*.

Aleshores hi havia a Barcelona dos teatres de primera categoria dedicats a homenatjar la llengua catalana: el Principal i el Romea. En aquest darrer, s'hi cultivava quasi exclusivament el gènere vernacle; és a dir, obres d'autors catalans. Al Principal, la companyia del qual capitanejava un magnífic actor, que era ensems, i sobretot, un extraordinari director, es representaven preferentment obres estrangeres traduïdes al català per Salvador Vilaregut, procurador dels tribunals i escriptor que sabia de teatre més que ningú; el periodista Carles Costa, d'una gran inquietud, que acabà suïcidant-se uns quants anys després, i un altre periodista, Josep M. Jordà, crític d'art, redactor d'*El Noticiero Universal*, per les venes del qual corria també sang d'escenari. Costa i Jordà foren, si no recordo malament, els traductors de *Juventut de príncep*. Les meves primeres i llargues desvetllades barcelonines les vaig passar al restaurant El Nuevo Liceo, de les Rambles, en una penya de periodistes a la qual acudien totes les nits Costa, Jordà i l'esprimatxat Pibernat de *La Vanguardia*, el qual tenia sota la seva cura la secció de «Religioses» de l'esmentat diari, i dedicava les nits a resseguir les cases de mala nota, i, també, en Dídac Priu, l'Ernest Bach i altres «plumífers» dels quals vaig aprendre molt de bo i alguna cosa de dolent en relació amb el periodisme. El «senyor Llorenç» —Llorenç Bonastre—, amo del restaurant, era oriünd de Masquefa, poble proper al meu i del mateix districte, per la qual cosa en aquell lloc jo era especialment atès i, amb mi, tota la penya.

Una obra d'Àngel Guimerà, em sembla que escrita expressament per a Margarida Xirgu, assolí en l'esmentat Teatre Principal un triomf tan sorollós o més que el de *Juventut de príncep*. Em refereixo a *La reina jove*. S'enfrontava a aquella reina un galant revolucionari interpretat per Alexandre Nolla. Fou tal vegada un èxit superior al que uns quants anys abans havia obtingut

La reina vella, del mateix don Àngel. Es deia per aquell temps que la Margarida sentia un afecte singular per *La reina jove* a causa del caràcter anticonformista i rebel que havia heretat del seu pare, un d'aquells obrers intel·lectuals i anarquistes que tant abundaren a Catalunya a la darrereria del segle passat i al començament del present. Margarida, tota nervi, primeta de cos i angulosa de rostre, amb una cabellera que s'agitava com la seva ànima, i uns ulls meravellosos amb els quals tot podia expressar-se, tenia una encantadora figura d'adolescent. No obstant això, els espectadors que presumien d'assabentats li feien vint-i-dos o vint-i-tres anys. Poca importància tenia, però, la seva edat real. Margarida era una dona i una actriu que tots trobàvem diferent de les altres que emplenaven les taules —i això que la majoria eren excel·lents—. Moltes vegades havia pensat que la dona em captivava per damunt de l'artista. No era allò que se'n diu una formosor de dona, però jo la considerava bellíssima. La seva veu i els seus gests m'impressionaven. Era una dona, una actriu de foc. Sí, era la seva rebellia —una rebellia interior que jo sospitava i que en algunes ocasions es manifestava en sorprenents esclats— allò que més apreciàvem de Margarida els seus admiradors. La qual cosa no era un obstacle perquè tot d'un plegat, a vegades en la mateixa obra, *Magda*, per exemple, haguéssim de rendir-nos, quasi plorant, davant de la seva tendresa. No la vaig veure aleshores a *El pati blau*, de Santiago Rusiñol. M'havien dit que Margarida, que representà aquesta obra en societats particulars abans d'actuar professionalment al Teatre Principal, estava eminent. L'any 1931, en una funció a la memòria de Rusiñol, vaig poder aplaudir-la, després de molts anys de no veure-la treballar en català, a *El pati blau*. Aplaudir, dic? No vaig tenir esma de fer-ho. La representació em deixà sense forces de tant com m'emocionà. En aquella representació hi prengueren part Enric Borràs i Joaquim Montero. Fou quelcom inoblidable.

Juventut de príncep, *La reina jove* i *Magda* —aquesta darrera, de l'autor alemany Sudermann— foren les tres obres que un major èxit obtingueren al Principal, interpretades per Margarida. Podríem, afegir-hi *Zazà*, una de les seves creacions d'aleshores. Algunes comèdies franceses de *boulevard*, com per exemple, *Educació de príncep*, *El rei* i *El bon rei Dagobert*, adquiriren, gràcies a Margarida Xirgu, un sabor especial. No solament era Margarida una gran actriu dramàtica; era també una formidable actriu de comèdia. Això m'ho deia jo el 1909 i m'ho repetia molts anys després davant la interpretació que Margarida feia de *La zapatera prodigiosa*, de García Lorca, al Teatre Goya. Una interpretació tan prodigiosa com la mateixa figura central de la comèdia.

Hom m'ha preguntat moltes vegades si era cert que la Margarida Xirgu havia fet vodevil. Certíssim. Per què no? I en el vodevil estigué també admirable, quasi m'atreveria a dir més: deliciosa com mai. Fou al Teatre Nou del Paral·lel, el 1910. La junta de l'Hospital de la Santa Creu, que tenia arrendat el Teatre Principal, propietat d'aqueix Hospital, a l'empresari senyor Franquesa, vetà l'obra *Salomé* d'Oscar Wilde, la qual havia estrenat la Xirgu en aquell local. «Immoral!», proclamà la il·lustre junta. L'havia traduït l'apòstol català del wagnerisme, en Joaquim Pena, i casualment en el fons no ho era, i al Liceu, i sota la direcció d'un gendre de Wagner, havia produït molt d'enrenou, pels seus encants físics, la cantant Gemma Bellincioni, amb *Salomé* de Strauss. Bon xic mosquejada ja per *Educació de príncep*, *L'ase de Buridan* i altres comèdies galtes de *boulevard*, la junta de l'Hospital no afluixà la corda. Un revenedor del Principal, en Pep Gispert, àlies *El Traganiño* pel seu aspecte esquerp, inicià en aquella ocasió la

Macbeth, de Shakespeare, en un muntatge que Margarida Xirgu va protagonitzar i dirigir a Montevideo el 1954.

seva carrera de famós empresari amb la temporada del Nou amb la Margarida i en Josep Santpere. Allí va reprendre's la representació de *Salomé*, amb una absoluta llibertat, i allí s'estrenaren vodevils tan graciosos com *Pastilles Hèrcules*, *Porten res de pago?* i *Carolina i Companyia*. El vodevil inunda aleshores el Paral·lel. No tarda a obrir-hi les portes l'Apolo, al costat del Nou, amb *Ocupa't d'Amèlia*, interpretat per una altra actriu catalana de molta classe: Emília Baró. Finalment, el gènere s'apostentà per un llarg temps al Teatre Español. Dit sigui en honor a la veritat, la Margarida abandonà el vodevil a temps, així que hom va voler pujar de color la picardia. La Xirgu retornà al Principal.

Margarida Xirgu va néixer a Molins de Rei, però era molt joveneta encara quan passà amb els seus pares a residir a la capital catalana. Com inicià la seva carrera artística? Conten les cròniques que el seu pare, lector assidu i enamorat d'Emile Zola, el realisme social del qual s'empassaven els anarquistes catalans a grans tragos, pregava a la seva filla, del talent i segura dicció de la qual feien al seu col·legi elogis abundants, que recités fragments de *La taverna* en una taverna, precisament, situada en els baixos de la sòrdida casa del carrer Jaume Giralt on vivien. «Cal que sàpiguen —deia el pare— fins on porten els abusos de l'alcohol!» Més endavant, aquella joveneta fou invitada a representar en una societat obrera l'obra, també de Zola, *Teresa Raquin*. Fou la primera aparició de Margarida a les taules; d'ací endavant prosseguí treballant d'actriu en elencs d'aficionats. Un actor, Ramon Tor Deseures, intel·lectual i il·luminat, a la manera del Jean-Louis Barrault d'ara, va creure que no se li atorgava crèdit suficient al Teatre Íntim de l'Adrià Gual, per la qual cosa va promoure entre els seus amics unes representacions de *La intrusa*, de

Maeterlink, i *Terra baixa*, de Guimerà, amb l'actriu Anna Pahissa, germana del compositor del mateix cognom, el matrimoni Rafael Folch i Capdevila i Maria Pi, pares de l'eminent doctor i amic Rafael Folch i Pi, resident a Mèxic, i altres elements de l'anomenada avantguarda cultural catalana. A *Terra baixa*, hi intervingué Margarida Xirgu representant el paper de Marta per primera vegada; anteriorment, de la mateixa obra havia interpretat la dolça Nuri. Aquell dia quedà consagrada Margarida com a actriu dramàtica. Parlaren d'ella a Enric Giménez i no tardà el Teatre Principal a consagrar per sempre el nom de Margarida Xirgu. L'actor Ramon Tor treballà al seu costat i es consagrà, al seu torn, fent a *Salomé* un Johannaan molt literari al qual el traductor feia parlar del «tètric Tetrarca» entre altres floritures semblants.

De retorn al Principal, Margarida Xirgu reprèn *La dama de les camèlies*, obra que constituïa així mateix un dels seus positius triomfs. Passant per allí un dia Faustino da Rosa, empresari argentí molt preparat i de molta vista, casat amb Rosario Pino i del qual es diu que fou un dels consentits de la famosa actriu francesa Rejane, quedà agradablement sorprès en veure anunciada la representació en català de l'obra immortal de Dumas fill. «Vull riure una estona», diuen que exclamà. Entrà al teatre i n'eixí al final de la funció completament trastornat. Quina actriu! Da Rosa no havia rigut, sinó tot al contrari. Demanà ser presentat a Margarida i li proposà portar-la a Buenos Aires. Margarida acceptà. Fou, doncs, a l'Argentina on Margarida Xirgu començà a actuar en llengua espanyola. Seria cap el 1912. No podria precisar si va emportar-se l'Emili Thuiller o en Paco Fuentes, el mateix amb el qual més tard realitzaria les sorolloses temporades de l'Espanyol, el Princesa, el Fontalba i l'Eslava, de Madrid; abans que ocupés el lloc Alfonso Muñoz, de qui sortí avantatjat deixeble, en habilitats histriòniques, Pedro López Lagar.

La història artística de Margarida Xirgu, des de la seva primera aparició a Madrid, és més coneguda. Interpretà als teatres esmentats els més destacats autors espanyols contemporanis. De Benavente estrenà *El mal que nos hacen*, comèdia que li fou dedicada; de Marquina estrenà *La ermita, la fuente y el río*; els germans Quintero li proporcionaren un èxit d'escàndol amb l'adaptació de *Marianela*, d'en Galdós; d'Ardavín féu *La cancionera del Puerto*, etc. El millor del repertori d'aquests autors ho posà en escena la Xirgu. L'any 1928, l'estrena de *Mariana Pineda*, a Madrid, causa sensació. Una obra liberal del plorat García Lorca. Nasqué aleshores l'amistat entranyable que uní per sempre més Federico i Margarida. Els conservadors protestaren. Margarida Xirgu, a qui molts dels seus connacionals havien criticat per haver desertat de l'esce-na catalana, es veié acusada aleshores de catalanitat pel seu ampli esperit liberal. Dama de fons religiós, quasi la titllen d'heretge. Estrena *La duquesa de Benamejí*, dels Machado; *Divinas palabras*, de Valle Inclán. En 1931 tingué el valor de posar en escena *La corona*, de l'il·lustre polític i escriptor Manuel Azaña, durament combatut per la reacció. L'any 1934, apoteosi de *Yerma*. Més culte als clàssics amb *El villano en su rincón*, *La dama boba* i *Fuenteovejuna*, de Lope de Vega. Reposició de *Bodas de sangre*. Representació al teatre romà de Mérida de *Medea*, de Sèneca, traduïda per Unamuno. El mateix any 1934, una altra estrena sensacional de García Lorca; aquesta vegada a Barcelona i al Teatre Principal, transformat, bressol dels primers èxits de la Xirgu: *Doña Rosita la soltera o el lenguaje de las flores*. Quant d'art i quanta acció en aquesta actriu que no té igual, en aquesta dona extraordinària! Ara s'està a Mèxic, per tercera vegada. Benvinguda!